

Ἡ ποιμαντικὴ περὶ τοῦ θανάτου μέσα ἀπὸ τὴ νεκρώσιμο ἀκολουθία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*

Ἀρχιμ. Χερουβεῖμ Βελέτζα**

Εἰσαγωγή

*«βροτοῖς ἅπασι κατθανεῖν ὀφείλεται,
οὐκ ἔστι θνητῶν ὅστις ἐξεπίσταται
τὴν αὔριον μέλλουσιν εἰ βιώσεται
τὸ τῆς τύχης γὰρ ἀφανὲς οἷ προβήσεται,
κάστ' οὐ διδακτὸν οὐδ' ἀλίσκεται τέχνη»¹.*

Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἀπὸ τὴν Ἀλκηστιν τοῦ Εὐριπίδου, ὁ τραγικὸς ποιητὴς συνδέει τὸν θάνατο, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν κοινὴ τῶν ἀνθρώπων μοῖρα, μὲ τὴ ζωὴ, καὶ μάλιστα μὲ τὸ παρόν, μὲ τὸ σήμερα, ἀφοῦ τὸ αὔριο εἶναι ἄδηλο καὶ ἀνεξιχνίαστο. Ἔτσι, τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου ταυτίζεται τρόπον τινὰ μὲ τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὸ ἀρχέγονο φιλοσοφικὸ ἐρώτημα: «Ποιὸς εἶμαι; Ἀπὸ ποῦ ἔρχομαι καὶ ποῦ πηγαίνω;». Ἡ ἀπάντησις σὲ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀκόμη καὶ σήμερα τὸν δυσεπίλυτο γρίφο τῆς ἀνθρωπότητος, καθορίζει τὴν πορεία κάθε φιλοσοφικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ στοχασμοῦ καὶ κατὰ συνέπεια προσδιορίζει τὸν τρόπο ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἀκόμη καὶ ἡ σύγχρονη

* Τὸ παρὸν ἄρθρον ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή εἰσήγησις στὸ συνέδριον ποὺ διοργάνωσε τὸ Institute for Studies in Eastern Christianity τῆς Νέας Ὑόρκης στὶς 19 Δεκεμβρίου 2022 μὲ θέμα: “Death, Dying, and End of Life”.

** Ὁ ἀρχιμ. Χερουβεῖμ Βελέτζας εἶναι κάτοχος ΜΑ Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ ΜΑ Ὁρθοδόξου Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Φριβούργου (Ἑλβετία).

1. Εὐριπίδου Ἀλκηστις, στ. 782-786.

τεχνολογία, με αἰχμή τὴν ἐφαρμογή της στὴν ἰατρικὴ καὶ ἀκόμη περισσότερο τὴν τεχνητὴ νοσημοσύνη, προσπαθεῖ νὰ ὑπερβεῖ τὸν θάνατο καὶ νὰ καταστήσει τρόπον τινὰ ἀθάνατο τὸν ἄνθρωπο, πέρα ἀπὸ τὰ βιολογικά του ὅρια. Παρ' ὅλο ποὺ τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ παραβλέπει τὸ δεύτερο συνθετικὸ τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τὴν ψυχὴ, με ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται, τὸ ἐλατήριο ποὺ τὸ κινεῖ ἀφορᾷ τῇ διπλῇ του φύσει· γιατί ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε ἀπὸ ὕλη καὶ πνεῦμα, προορισμένος ὅχι γιὰ νὰ πεθάνει, ἀλλὰ γιὰ νὰ ζεῖ αἰώνια. Τούτῃ ἡ διπλὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ τὸν τοποθετεῖ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ἐντὸς καὶ ἐπέκεινα τῆς ἱστορίας, ἀπετέλεσε κοινὴ διαπίστωση ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς ἀκόμη χρόνους καὶ καθόρισε τὴν πορεία τῶν διαφόρων πολιτισμῶν. Κι ἂν τελικὰ τὸ ζητούμενο γιὰ τὸν ἀρχαῖο φιλόσοφο εἶναι τό «εὖ ζῆν», με ἀποτέλεσμα τὴν ἐπέκεινα τοῦ τάφου μακαριότητα, γιὰ τὸν χριστιανὸ ἐπεκτείνεται στό «κατὰ Θεὸν ζῆν», ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως «εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγγέγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν»².

1. Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου στὴν ὀρθόδοξη θεολογία

Ὅπως σημειώνει ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χριστόδουλος, «Ἡ ἀναμονὴ τοῦ θανάτου δημιουργεῖ, χωρὶς ἀμφιβολία, φόβο στοὺς περισσότερους ἀνθρώπους. Τόσο σὲ αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀναμένουν ὅσο καὶ σ' ἐκείνους ποὺ τὸν βλέπουν νὰ ἔρχεται, ἔστω καὶ ἐὰν κατευθύνεται πρὸς ἄλλον [...]. Ἀλήθεια, τί νόημα ἔχει ὁ θάνατος; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ οἱ ἀπαντήσεις ποικίλουν ἀνάλογα με τὶς ἰδεολογικὲς, θρησκευτικὲς, ἠθικὲς καὶ φιλοσοφικὲς τοποθετήσεις τῶν ἀνθρώπων. Ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ βλέπουν τὸν θάνατο ὡς φυσιολογικὸ βιολογικὸ τέρμα τῆς ζωῆς, ποὺ βρίσκεται στὸν ἀντίποδα τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἀκμῆς [...]. Γιὰ τοὺς χριστιανοὺς βέβαια δὲν εἶναι τὸ ἀδιαφιλονίκητο τέρμα μιᾶς πορείας, εἶναι τέρμα μαζὶ καὶ ἀφετηρία. Τέρμα μιᾶς ἐπίγειας πορείας καὶ ἀφετηρία μιᾶς ἄλλης με διαφορετικὴ διάσταση»³.

2. Α' Κορ. ιε' 14.

3. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χριστόδουλος, *Ἱατρικὰ Ἀνάλεκτα – Ὁμιλίαι πρὸς Ἱατροὺς*, ἐκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Καισαριανῆς, Βύρωνος καὶ Ὑμηττοῦ,

Ὁ ὅσιος Ἐφραίμ ὁ Σύρος, ἀναφερόμενος στὸ θέμα παρατηρεῖ ὅτι «μέγα καὶ ἄδηλον τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, καὶ οὐδεὶς αὐτὸ διηγήσασθαι δύναται· φορικτὰ καὶ φοβερά, ἅπερ τότε ἡ ψυχὴ ἐπίσταται, ἀλλ' οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ταῦτα ἐπίσταται, εἰ μὴ μόνοι οἱ ἐκεῖ προλαβόντες· εἰ μὴ μόνοι οἱ τὴν πεῖραν αὐτῶν λαβόντες»⁴. Συνοψίζοντας σὲ λίγες γραμμὲς τὴ διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, σημειώνουμε ἐπιγραμματικὰ ὅτι ὁ Θεὸς δημιούργησε τὰ πάντα καλὰ λίαν: «καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν»⁵. Ὡς ποιητῆς τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι αἷτιος τοῦ κακοῦ, πολλῶ δὲ μᾶλλον τοῦ θανάτου: «Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων»⁶. Αἰτία τοῦ θανάτου εἶναι ἡ παρακοὴ τοῦ Ἀδάμ, ἡ ἁμαρτία· «ὥσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον»⁷. Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «Ἐπεὶ δὲ φθόνῳ διαβόλου, καὶ γυναικὸς ἐπηρεία, ἦν τε ἔπαθεν, ὥς ἀπαλωτέρα, καὶ ἦν προσήγαγεν, ὥς πιθανωτέρα (φεῦ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας! ἐμὴ γὰρ ἡ τοῦ προπάτορος), τῆς μὲν ἐντολῆς ἐπελάθετο τῆς δοθείσης, καὶ ἠττήθη τῆς μικρᾶς γεύσεως· ὁμοῦ δὲ τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου, καὶ τοῦ παραδείσου, καὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν κακίαν ἐξόριστος γίνεται, καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυται χιτῶνας, ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον· καὶ τοῦτο πρῶτον γινώσκει τὴν ἰδίαν αἰσχύνην, καὶ ἀπὸ Θεοῦ κρύπτεται. Κερδαίνει μὲν τι κἀνταῦθα, τὸν θάνατον, καὶ τὸ διακοπῆναι τὴν ἁμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾗ τὸ κακόν. Καὶ γίνεται φιλάνθρωπία, ἡ τιμωρία. Οὕτω γὰρ πείθομαι κολάζειν Θεόν»⁸. Ἐπομένως, «χρησίμως καὶ σφόδρα φιλάνθρωπως ὑπὸ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον ὠκονομήθη διὰ τὸ καὶ κακίαν ἐπέχειν καὶ πόνων φέρειν ἀνάπαυλαν»⁹. Καὶ λύση τοῦ θανάτου ἡ, μετὰ

Καίσαριανή 2009, σσ. 180-181.

4. Ὅσιου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Λόγος εἰς τοὺς ἐν Χριστῷ κεκοιμημένους, Ἔργα, τ. 6, ἐκδ. Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 98-99.

5. Γεν. α', 31.

6. Σοφ. Σολ. α', 13.

7. Ρωμ. ε', 12.

8. Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος με' Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα, PG 36, 633.

9. Ὀλυμπιόδωρου Ἀλεξανδρέως διακόνου, Σχόλια εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, Ursula

τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου καὶ τὸ Πάθος Του, Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ: «Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται»¹⁰.

2. Ἡ ποιμαντικὴ διάσταση τῆς ἀκολουθείας εἰς κοιμηθέντας

Μία ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες πτυχὲς τῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ πιστοὶ ἀποτελοῦμε μέλη ἐνὸς σώματος, τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ· μὲ κεφαλὴ ἀλλὰ καὶ πηγὴ τῆς ζωῆς τὸν Ἰδιο, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἀμπέλου: «καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μένη ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μένητε. ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα»¹¹. Ἐπειδὴ «Ἡμῖν δὲ σύμφωνος τῇ γνώμῃ ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ εὐχαριστία βεβαιοῖ τὴν γνώμην»¹², ἡ πίστις αὐτὴ ἐκφράζεται κυρίως μὲ τὴ συμμετοχὴ στὴ Θεία Εὐχαριστία καὶ μὲ τὴ μετάληψη τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων: «τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν; ὅτι εἷς ἄρτος, ἐν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν»¹³. Κατὰ συνέπεια, ὅλες οἱ ἐκφράσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου δὲν ἀποτελοῦν ἰδιωτικὸ γεγονός ἀλλὰ ἐμπειρία σύσσωμης τῆς κοινότητος τῶν πιστῶν. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν δὲν νοεῖται «ἰδιωτικὴ Θεία Λειτουργία», ἐνῶ παλαιότερα ὅλα σχεδὸν τὰ ἱερὰ μυστήρια τελοῦνταν μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ συνόλου τῶν πιστῶν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴ διάρκειαν ἢ λίγο πρὶν ἢ ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τῆς Θείας Λειτουργίας, πρακτικὴ ἢ ὁποία σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἀκολουθεῖται καὶ στίς ἡμέρες μας. Ἐπομένως: «Γιὰ τὴν ὀρθόδοξον παράδοση, ὃ

Hagedorn (ἐκδ.), *Olympiodor Diakon von Alexandria. Kommentar zu Hiob*, [Patristische Texte und Studien, 24], De Gruyter, Berlin 1984, σ. 49.

10. Α' Κορ. ιε', 20-22.

11. Ἰω. ιε', 4-5.

12. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων*, κεφ. 7.

13. Α' Κορ. ι', 16-17.

θάνατος δὲν εἶναι ἀτομικὴ ὑπόθεση καὶ δὲν ἀποσιωπείται»¹⁴. καὶ ἄρα ἀπὸ τὸν κανόνα ποὺ ἀναφέραμε δὲν θὰ μπορούσε νὰ λείψει ἡ Ἐξόδιος ἀκολουθία, τῆς ὁποίας συχνὰ προηγεῖται Θεία Λειτουργία παρόντος στὸν ναὸ τοῦ σκηνώματος τοῦ κοιμηθέντος, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ κληρικὸ ἢ μοναχό.

Βεβαίως, ἡ λατρεία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας δὲν περιορίζεται μόνο στὴν προσευχή, εἴτε πρόκειται γιὰ ἱεσσία εἴτε γιὰ δοξολογία εἴτε γιὰ εὐχαριστία· ταυτόχρονα ἀποσκοπεῖ «πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἀγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ»¹⁵, ἔργο τὸ ὁποῖο ἐπιτυγχάνεται, τόσο μὲ τὸ κήρυγμα ὅσο καὶ μὲ τὰ ἀναγνώσματα καὶ τοὺς ψαλλόμενους ὕμνους. Εἰδικώτερα, ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία περιλαμβάνει εὐχές καὶ ἱεσσίες ὑπὲρ ἀναπαύσεως τοῦ κοιμηθέντος, παρουσιάζει στοὺς ζῶντες τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸν θάνατο μέσα ἀπὸ μία σειρά κατανυκτικῶν ὕμνων καὶ τέλος, μὲ τὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἐνσταλάζει παρηγοριὰ καὶ ἐλπίδα στοὺς πενθοῦντες.

3. Τυπικὴ διάταξη (διάρθρωση) τῆς νεκρώσιμου ἀκολουθίας

Στὸ ἐν χρήσει *Εὐχολόγιον* τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας ὑπάρχουν διάφορες παραλλαγές τῆς ἀκολουθίας εἰς κοιμηθέντας, ἀναλόγως ἂν πρόκειται γιὰ κληρικούς, μοναχοὺς, λαϊκοὺς ἢ νήπια ἢ ἀκόμη καὶ ἂν ἡ ἐξόδιος συμπέσει κατὰ τὴ Διακαινήσιμο Ἑβδομάδα. Ἐμεῖς ἐδῶ θὰ περιορισθοῦμε στὴν ἀκολουθία εἰς λαϊκοὺς, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ πλέον γνωστὴ στοὺς πιστοὺς. Ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς πατερικῆς γραμματείας καὶ τῶν σωζομένων χειρογράφων φαίνεται ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀρχαιότατη τελετή. Ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Φουντούλης καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀκολουθία τῆς νεκρώσιμου παννυχίδος ἦταν ἡ πρώτη νεκρώσιμος

14. Πρωτ. Β. Καλιακμάνης, «Τὸ μυστήριο τοῦ θανάτου στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία», στό: *Τὸ μυστήριο τοῦ θανάτου εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, Πρακτικά Θ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, Συνεδριακὸν Κέντρον Θεσσαλίας* (Βόλος, 5-7 Νοεμβρίου 2007), ἐκδ. Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Ἀθήνα 2009, σσ. 69-76, ἐδῶ σ. 73. Βλ. https://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/kaliakmanis_thanatos.html#_ftn1 [15.12.2022].

15. Ἐφес. δ', 12.

ἀκολουθία¹⁶. Παννυχὶς σημαίνει ὁλονυκτία, καὶ στὴ διάταξη τοῦ Εὐχολογίου ἀκόμη καὶ σήμερα, πρὶν ἀπὸ τὴν τέλεση τῆς Ἐξοδίου ἀκολουθίας, προβλέπεται ὁλονυκτία στὴν οἰκία τοῦ κοιμηθέντος ἢ στὸν ναὸ κατὰ περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποία ἀναγιγνώσκεται τὸ Ψαλτήριον ἐὰν πρόκειται γιὰ μοναχὸ ἢ λαϊκὸ, ἢ τὸ ἱερὸ Εὐαγγέλιον στὴν περίπτωσιν κληρικοῦ.

Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία εἰς λαϊκοὺς περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς διακριτὰ ὡς πρὸς τὴν μορφή καὶ τὸ περιεχόμενο μέρος:

α'. Ἀντίφωνον. Πρόκειται γιὰ ἐκλογή στίχων τοῦ 118ου Ψαλμοῦ («Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ...»), διαιρεμένων σὲ τρεῖς ομάδες. Τὸν κάθε στίχον ἀκολουθεῖ ἓνα σύντομο ἐφύμνιον· στὸ πρῶτον καὶ τρίτον ἀντίφωνον τὸ «Ἀλληλούϊα», στὸ δεύτερον τὸ «Ἐλέησόν με, Κύριε». Μετὰ ἀπὸ κάθε ἀντίφωνον, ἀκολουθεῖ δέση ὑπὲρ ἀναπαύσεως τοῦ κοιμηθέντος. Ἐδῶ προσεύχεται ὁ νεκρὸς στὸν Θεόν, διὰ στόματος τῶν πιστῶν, καὶ τὸν παρακαλεῖ μὲ ταπείνωσιν νὰ τὸν διδάξῃ τίς ἐντολές Του, νὰ τὸν διαφυλάξῃ σῶον καὶ νὰ τὸν ἐλεήσῃ, ὅπως τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον.

β'. Εὐλογητάρια. Ἐξὶ τροπάρια, τῶν ὁποίων προτάσσεται ὁ στίχος τοῦ 118ου Ψαλμοῦ: «Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου». Στὰ πρῶτα τρία πάλιν προσεύχεται ὁ νεκρὸς ἐκζητώντας τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ στὰ ἐπόμενα παρακαλεῖ ὁ λαὸς τὸν Κύριον γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς τοῦ κοιμηθέντος.

γ'. Νεκρώσιμα τροπάρια τῆς Παρακλητικῆς καὶ στοὺς ὁκτῶ ἤχους, συνολικὰ δώδεκα τὸν ἀριθμὸν. Ἐδῶ οἱ πιστοὶ φιλοσοφοῦν τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου καὶ ἀπευθύνουν ἐκ νέου δεήσεις στὸν Θεὸ γιὰ τὴν ἀνάπαυση τοῦ κεκοιμημένου.

δ'. Οἱ Μακαρισμοί, στίχοι ἀπὸ τὴν «Ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλία»¹⁷, ἀκολουθοῦμενοι ἀπὸ ὕμνους παρακλητικοὺς πρὸς τὸν Θεὸ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τοῦ κοιμηθέντος.

16. Ἰω. Φουντούλης, Παννυχὶς, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 12. Ἡ παραπομπὴ ἀπὸ πρωτ. Θεμ. Χριστοδούλου, «Ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία στὴ χειρόγραφη παράδοση τοῦ βυζαντινοῦ εὐχολογίου», στό: Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, Πρακτικὰ Θ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, Συνεδριακὸν Κέντρον Θεσσαλίας, (Βόλος, 5-7 Νοεμβρίου 2007), ἐκδ. Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Ἀθήνα 2009, σσ. 139-163, ἐδῶ σ. 149 σημ. 25. Βλ. https://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/christodoulou_them_nekrosim.html#_ftn25 [15.12.2022].

17. Ματθ. ε', 3-12.

ε'. *Ἀναγνώσματα* ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη¹⁸. Καὶ τὰ δύο ἀναφέρονται στὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν Δευτέρα Παρουσία καὶ στὴν αἰώνιο ζωὴ.

στ'. *Δέηση* καὶ εὐχὴ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τοῦ νεκροῦ.

ζ'. *Ἀπόλυση* καὶ τελευταῖος ἀσπασμός. Συνήθως, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόλυση, ὁ ἐπικεφαλῆς κληρικὸς ἀπευθύνει λόγους διδασκτικoὺς καὶ παραμυθητικoὺς στοὺς πενθοῦντες.

4. Θεολογικὸ καὶ διδασκτικὸ περιεχόμενον τῆς ἀκολουθίας

Τὸ σύνολο τῶν κειμένων τῆς ἀκολουθίας εἰς κεκοιμημένους περικλείει ὑψηλὰ θεολογικὰ μηνύματα καὶ παρουσιάζει μὲ τρόπο προσιτὸ στοὺς πιστοὺς τὴ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸν θάνατο, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου μέχρι καὶ τὴ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Ἰδιαίτερη βαρύτητα ἔχουν τὰ τροπάρια ἀπὸ τὴν *Παρακλητικὴ*, ἔργο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Κατὰ τὴν ἀποψὴ μας, ἂν καὶ ἀπὸ κάποιους ἐρευνητὲς θεωρεῖται ὅτι δὲν προσέφερε κάτι καινούριο στὴ θεολογικὴ παραγωγή¹⁹, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς μᾶς κληροδότησε δύο τοῦλάχιστον ἀπαράμιλλα θεολογικὰ ἔργα, μὲ τὸ ἴδιο περίπου περιεχόμενον καὶ σημασία, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή. Καὶ ἢ μὲν *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*²⁰ ἀποτελεῖ μέχρι καὶ σήμερον τὸ ἀρτιώτερον καὶ ἀσφαλέστερον ἐγχειρίδιον τῆς δογματικῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἢ δὲ *Παρακλητικὴ*²¹ ἀποτελεῖ ἐν πολλοῖς τὴν ποιητικὴ καὶ ὑμνολογικὴ ἔφραση αὐτῆς, προσιτὴ καὶ εὐκολομνημόνευτη ἀπὸ τοὺς πιστοὺς λόγω τῆς μορφῆς τῶν ὕμνων, τῆς συντομίας τους καὶ τῆς ἀδιάκοπης ἐπαναλήψεως κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους, κάθε ὁκτὼ ἐβδομάδες. Εἶναι δὲ ἀξιοθαύμαστο ὅτι στὸ ποιητικό-ὑμνολογικὸ του ἔργο ὁ ἅγ. Ἰωάννης Δαμασκηνὸς συμπυκνώνει συγ-

18. Ἀπόστολος: Α' Θεσσ. δ', 13-17 καὶ Εὐαγγέλιον: Ἰω. ε', 24-30.

19. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναλύσουμε τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους θεωροῦμε ἐσφαλμένη αὐτὴν τὴν ἀποψή.

20. P. B. Kotter (ἐκδ.), *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 2, [Patristische Texte und Studien 12], Walter De Gruyter, Berlin – New York 1973, σσ. 3-239.

21. [https://en.wikipedia.org/wiki/Octoechos_\(liturgy\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Octoechos_(liturgy)).

γράμματα μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς προσφιλοῦς στοὺς μοναχοὺς ἀσκητικῆς γραμματείας, πολλὰς φορές μεταφέροντας σχεδὸν αὐτοῦσις ἐκφράσεις ἀπὸ αὐτά.

α) Ὡς, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, λέγει: «Ἀρχὴ μοι καὶ ὑπόστασις, τὸ πλαστοργόν σου γέγονε πρόσταγμα· βουληθεὶς γὰρ ἐξ ἁοράτου τε, καὶ ὁρατῆς με ζῶν συμπῆξαι φύσεως, γῆθὲν μου τὸ σῶμα διέπλασας, δέδωκας δέ μοι ψυχὴν, τῇ θείᾳ σου καὶ ζωοποιῶ ἐμπνεύσει. Διό, Χριστέ, τὸν δοῦλόν (τὴν δούλην) σου, ἐν χώρᾳ ζώντων, ἐν σκηναῖς δικαίων ἀνάπαυσον».

Τὸ τροπάριο αὐτὸ παραπέμπει εὐθέως στὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα τοῦ Λόγου τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου *Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα*: «Τοῦτο δὴ βουληθεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδείξασθαι Λόγος, καὶ ζῶν ἐν ἐξ ἁμφοτέρων, ἁοράτου τε λέγω καὶ ὁρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ, τὸν ἄνθρωπον· καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προὑποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν ἐνθείς (ὁ δὴ νοερὰν ψυχὴν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος), οἷόν τινα κόσμον ἕτερον, ἐν μικρῷ μέγαν, ἐπὶ τῆς γῆς ἵστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτόν, ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ὁρατὸν καὶ νοούμενον, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα· πνεῦμα διὰ τὴν χάριν, σάρκα διὰ τὴν ἔπαρσιν· τὸ μὲν, ἵνα μένη, καὶ δοξάζῃ τὸν εὐεργέτην· τὸ δέ, ἵνα πάσχη, καὶ πάσχων ὑπομιμνήσκηται, καὶ παιδεύηται τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενος· ζῶν ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου, τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει θεοούμενον»²².

β) Γιὰ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα καὶ τὴ συνέπεια αὐτοῦ, τὸν θάνατο: «Κατ' εἰκόνα σὴν καὶ ὁμοίωσιν, πλαστοργήσας κατ' ἀρχὰς τὸν ἄνθρωπον, ἐν Παραδείσῳ τέθεικας κατάρχειν σου τῶν κτισμάτων, φθόνῳ δὲ διαβόλου ἀπατηθεὶς, τῆς βρώσεως μετέσχε, τῶν ἐντολῶν σου παραβάτης γεγονώς· διὸ πάλιν εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη, κατεδίκασας ἐπιστρέφειν, Κύριε, καὶ αἰτεῖσθαι τὴν ἀνάπαυσιν».

22. Πρὸβλ. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΜΕ'*, *Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα*, PG 36, 632.

Καὶ ἐδῶ, πηγὴ τοῦ ὑμνολογικοῦ μέλους ἀποτελεῖ ἡ ἴδια ὁμιλία: «Τοῦτον ἔθετο μὲν ἐν τῷ παραδείσῳ, ὅστις ποτὲ ἦν ὁ παράδεισος οὗτος, τῷ αὐτεξουσίῳ τιμήσας, ἵν' ἡ τοῦ ἐλομένου τὸ ἀγαθὸν οὐχ ἦττον ἢ τοῦ παρασχόντος τὰ σπέρματα, φυτῶν ἀθανάτων γεωργόν, θείων ἐννοιῶν ἴσως, τῶν τε ἀπλουστέρων, καὶ τῶν τελεωτέρων, γυμνὸν τῇ ἀπλότῃ, καὶ ζωῇ τῇ ἀτέχνῳ, καὶ δίχα παντὸς ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος· τοιοῦτον γὰρ ἔπρεπεν εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς· καὶ δίδωσι νόμον, ὅλην τῷ αὐτεξουσίῳ. Ὁ δὲ νόμος ἦν ἐντολή, ὣν τε μεταληπτέον αὐτῷ φυτῶν, καὶ οὐ μὴ προσαπτέον [...]. Ἐπεὶ δὲ φθόνῳ διαβόλου, καὶ γυναικὸς ἐπηρεία, ἦν τε ἔπαθεν, ὡς ἀπαλωτέρα, καὶ ἦν προσήγαγεν, ὡς πιθανωτέρα (φεῦ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας, ἐμὴ γὰρ ἡ τοῦ προπάτορος), τῆς μὲν ἐντολῆς ἐπελάθετο τῆς δοθείσης, καὶ ἡττήθη τῆς μικρᾶς γεύσεως· ὁμοῦ δὲ τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου, καὶ τοῦ παραδείσου, καὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν κακίαν ἐξόριστος γίνεται, καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυται χιτῶνας, ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον· καὶ τοῦτο πρῶτον γινώσκει τὴν ἰδίαν αἰσχύνην, καὶ ἀπὸ Θεοῦ κρύπτεται. Κερδαίνει μὲν τι κἀνταῦθα, τὸν θάνατον, καὶ τὸ διακοπῆναι τὴν ἀμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ἦ τὸ κακόν. Καὶ γίνεται φιланθρωπία, ἢ τιμωρία. Οὕτω γὰρ πείθεται κολάζειν Θεόν»²³.

γ) Ὅτι ὁ θάνατος εἶναι μυστήριον ἀδιανόητο: «Ὅντως φοβερώτατον τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, πῶς ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος, βιαίως χωρίζεται ἐκ τῆς ἁρμονίας, καὶ τῆς συμφυΐας ὁ φυσικώτατος δεσμός, θείῳ βουλήματι ἀποτέμνεται. Διό σε ἱκετεύομεν· Τὸν μεταστάντα (τὴν μεταστᾶσαν) ἀνάπαυσον, ἐν σκηναῖς τῶν δικαίων σου, ζωοδότα φιλάνθρωπε».

Μὲ τὸν ὕμνο αὐτὸ ὑπενθυμίζει ὅσα γράφει ὁ ἅγ. Ἐφραίμ ὁ Σύρος: «Οὐχ ὁρᾷς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς τελευτῶντας καὶ ψυχορρόαγοῦντας, πῶς παρακαθήμεθα; Οἷα φοβερὰ τότε ὁρῶμεν γινόμενα; Πῶς συνέχονται; Πῶς ταραττόνται; Πῶς στενάζουσιν; Οὐχ ὁρᾷς πῶς ἰδρῶσι ψυχρὸν καὶ πικρόν, ὡς οἱ ἐν ἀγρῷ θερισταί; Πῶς τὸ ὄμμα περιστρέφουσιν ὧδε καὶ ὧδε; Πῶς οἱ μὲν τοὺς ὀδόντας τρίβουσι; Πῶς θαμβοῦνται; Πῶς θορυβοῦνται; Πῶς οἱ πολλοὶ τὰς τρίχας αὐτῶν κατατίλλουσι; Πῶς τῆς κλίνης ἀναπηδῶσι φεύγειν βουλόμενοι, μὴ δυνάμενοι δέ; Ὅρωντες ἅπερ οὐδέποτε ἑώρακασι, καὶ ἀκούοντες ὑπὸ τῶν ἐξουσιῶν, ἅπερ

23. Αὐτόθι, PG 36.632-633:

οὐδέποτε ἤκουσαν, καὶ πάσχοντες, ἅπερ οὐδέποτε ἔπαθον. Ζητοῦντες λυτρούμενον, καὶ οὐδεὶς ὁ ρυόμενος· ζητοῦντες συνοδεύοντα, καὶ οὐδεὶς ὁ συνοδεύων· ζητοῦντες παρακαλοῦντα, καὶ οὐδεὶς ὁ τολμῶν»²⁴.

δ) Γιὰ τὴν ἀγωνία τοῦ ἐτοιμοθανάτου: «Οἱμοι, οἶον ἀγῶνα ἔχει ἡ ψυχὴ, χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος! Οἱμοι, πόσα δακρύει τότε, καὶ οὐχ ὑπάρχει ὁ ἐλεῶν αὐτήν! Πρὸς τοὺς Ἀγγέλους τὰ ὅμματα ῥέπουσα, ἄπρακτα καθικετεύει, πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα. Διό, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἐννοήσαντες ἡμῶν τὸ βραχὺ τῆς ζωῆς, τῷ μεταστάντι (τῇ μεταστάσει) τὴν ἀνάπαυσιν, παρὰ Χριστοῦ αἰτησώμεθα, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος».

Ὅπως σημειώνει ὁ ἅγ. Νεῖλος ὁ ἀσκητής, «ὅτε τῶν ἀπαιτούντων τὴν ψυχὴν ἐπιστάσια φοβερὰ συνέχει φρίττουσαν αὐτὴν πρὸς τὴν ἔξοδον καὶ δαίματα καὶ σχήματα φοβερῶτατα, ὅτε δαίμονες ὄνειδιζοντες τὴν ἀμαρτίαν καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἔλκουσιν ἀπειλοῦντες εἰς ἀμειδῆ καὶ σκυθρωπὰ χωρία, ὡς πρὸ τῆς βασάνου τὴν κατάπληξιν ἱκανὴν εἶναι πρὸς κόλασιν, ὅτε συνείδησις ἐπιστρέφουσα πρὸς τὰ πεπλημμελημένα τρέμει τὴν πρὸς ἀξίαν τῶν ἡμαρτημένων περιμένουσα κόλασιν. ἔνθεν γὰρ ἰδρῶτι κεῖται τὸ σῶμα διάβροχον σημεῖα δεικνύον τοῦ ἔνδον καμάτου καὶ τῆς ἀδήλου ταραχῆς τὰ ὀρώμενα παρέχεται πρόδηλα τεκμήρια»²⁵.

ε) Γιὰ τὴ ματαιότητα τοῦ παρόντος βίου: «Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα²⁶, ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον, οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα· ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος, ταῦτα πάντα ἐξηφάνισται. Διό, Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ Βασιλεῖ βοηθώμεν· Τὸν μεταστάντα (τὴν μεταστᾶσαν) ἐξ ἡμῶν ἀνάπαυσον, ἔνθα πάντων ἐστὶν εὐφραينوμένων ἡ κατοικία».

Τὴ ματαιότητα τοῦ παρόντος βίου καὶ τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν τὴν ἔχει ἐπισημάνει πολλάκις ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, τόσο κατὰ τὴν Ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλία, λέγοντας: «Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσιν

24. Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Λόγος εἰς τοὺς ἐν Χριστῷ κεκοιμημένους, ὁ.π., σ. 99.

25. Νεῖλου τοῦ ἀσκητοῦ, Πρὸς Ἀγάθιον, PG 79.860.

26. Πρβλ. Ἐκκλησιαστής α', 2: «Ματαιότης ματαιότητων, εἶπεν ὁ ἐκκλησιαστής, ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης».

καὶ κλέπτουσιν· θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σῆς οὔτε βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν οὐδὲ κλέπτουσιν· ὅπου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρός ὑμῶν, ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ἡ καρδιά ὑμῶν»²⁷, ὅσο καὶ μὲ τὴν παραβολὴ τοῦ ἄφρονος πλουσίου²⁸ καὶ τὴν παραβολὴ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ φτωχοῦ Λαζάρου²⁹.

στ) Ὅτι τὸ πάθος καὶ ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελοῦν τὸ ἀντίδοτο τοῦ θανάτου: «Ὁ θάνατός σου, Κύριε, ἀθανασίας γέγονε πρόξενος· εἰ μὴ γὰρ ἐν μνήματι κατετέθης, οὐκ ἂν ὁ Παράδεισος ἠνέωκτο, διὸ τὸν μεταστάντα (τὴν μεταστᾶσαν) ἀνάπαυσον ὡς φιλόανθρωπος».

Ἡ διατύπωση τοῦ ὕμνου αὐτοῦ ἔχει πιθανὸν ληφθεῖ ἀπὸ τὴν ἐξῆς φράση τοῦ ἁγ. Θεοδωρήτου Κύρου: «Ἰγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσόμεθα. Οὐ δεῖται γὰρ εἰς θεραπείαν χρονικῆς περιόδου, ἀλλ’ ἀθρόαν παρέξει τὴν ὑγίειαν· αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν διὰ τριῶν ἡμερῶν γενομένην τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ἢ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως ἐγένετο πρόξενος, καὶ πᾶσιν ἡμῖν δεδωρήται τὴν τῆς ἀθανασίας ἐλπίδα, διὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐπιγνώσεως ἐγγινομένην»³⁰.

ζ) Γιὰ τὴ μέλλουσα ἀνάσταση ὅλων τῶν ἀνθρώπων: «Ὡς ἄνθος μαραίνεται, καὶ ὡς ὄναρ παρέρχεται, καὶ διαλύεται πᾶς ἄνθρωπος, πάλιν δὲ ἡκούσης τῆς σάλπιγγος, νεκροί, ὡς ἐν συσσεισμῷ, πάντες ἀναστήσονται πρὸς τὴν σὴν ὑπάντησιν, Χριστὲ ὁ Θεός· τότε, Δέσποτα, ὃν (ἦν) μετέστησας ἐξ ἡμῶν, ἐν ταῖς τῶν Ἀγίων σου κατὰταξον σκηναῖς, τὸ πνεῦμα τοῦ σοῦ δούλου (τῆς σῆς δούλης) Χριστέ».

Ὁ τελευταῖος ὕμνος συνοψίζει, θὰ λέγαμε, τὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας, τὸ ὁποῖο ἐξ ἄλλου κατέχει δεσπόζουσα θέση, μαζὶ μὲ τὴν εὐαγγελικὴν περικοπὴ. Σὲ αὐτό, ὁ ἀπόστολος Παῦλος μᾶς προτρέπει νὰ μὴν λυπόμαστε ὅπως οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, δηλαδὴ οἱ μὴ χριστιανοί, ποὺ δὲν ἔχουν ἐλπίδα. Γιατί, ἂν πιστεύουμε ὅτι ὁ Χριστὸς πέθανε καὶ ἀναστήθηκε, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὁ Θεὸς θὰ ἀναστήσει τοὺς νεκρούς, διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅταν ἡγήσουν οἱ σάλπιγγες, καὶ θὰ τοὺς ἐλκύσει κοντὰ Του, μαζὶ μὲ ὅσους δὲν πρόλαβαν νὰ γευτοῦν

27. Ματθ. στ', 19-21.

28. Λουκ. ιβ', 13-21.

29. Λουκ. ιστ', 19-31.

30. Θεοδωρήτου Κύρου, Ὑπόμνημα εἰς τοὺς δώδεκα Προφῆτας, PG 81, 1581.

θάνατο. Στὴ δὲ περικοπὴ τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ Κύριος μᾶς λέγει ὅτι ὅποιος ἀκούει τοὺς λόγους Του καὶ πιστεύει στὸν Θεὸ ἔχει ζωὴ αἰώνιο καὶ δὲν θὰ ἔλθει σὲ κρίση, ἀλλὰ μετέβη ἤδη ἀπὸ τὸν θάνατο στὴ ζωὴ. Γιατὶ ὅταν ἔλθει ἡ ὥρα θὰ καλέσει ὁ ἴδιος τοὺς νεκροὺς καὶ θὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὰ μνήματα, ὅσοι μὲν ἔπραξαν τὰ ἀγαθὰ σὲ ἀνάσταση ζωῆς καὶ ὅσοι ἔπραξαν τὰ πονηρὰ σὲ ἀνάσταση κρίσεως.

Ἐπίλογος

Συνοψίζοντας τὰ ἀνωτέρω, παρατηροῦμε ὅτι ὁ θάνατος ἐνὸς πιστοῦ ἀποτελεῖ γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία γεγονὸς ποὺ ἀφορᾷ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Ὁ σωματικὸς θάνατος λογίζεται ὡς κοίμησις καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ κηδεύεται μὲ τιμὴ καὶ εὐλάβεια, ὡς δικαίου, καὶ μὲ ταπείνωσις ἔναντι τοῦ ἐλέους καὶ τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Θεοῦ. Στὴν Ἐξόδιον ἀκολουθία, τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας παρακαλεῖ τὸν Θεὸ γιὰ τὴν ἀνάπαυση τοῦ κοιμηθέντος, φιλοσοφεῖ τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου καὶ διδάσκεται ὅτι ἐνῶ ἡ λύπη γιὰ τὸν ἀποχωρισμὸ τοῦ προσφιλοῦς ἀδελφοῦ εἶναι φυσικὴ καὶ δικαιολογημένη (ἄλλωστε ἀκόμη καὶ ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς ἔκλαψε στὴ θέα τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ φίλου Του Λαζάρου), ἡ θλίψις ὅμως καὶ ἡ ἀπελπισία δὲν ἀρμόζουν στὸν χριστιανό, ἀφοῦ τὸ τέλος τοῦ παρόντος βίου στὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖ τὴ διάβασις ἀπὸ τὸν θάνατο στὴν ὄντως ζωὴ, στὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς αἰωνίου βασιλείας Του.

SUMMARY

Pastoral care concerning death through the Funeral Service of the Orthodox Church

By Rev. Cherouvim Veletzas, MA
Aristotle University of Thessaloniki, University of Fribourg

The worship of the Orthodox Church combines prayer with the instruction of the faithful; this is, of course, achieved through preaching, but primarily through the psalms, the scriptural readings, and the hymns that comprise the sacred services as appropriate. Especially with regard to the mystery of death, the funeral service includes prayers and supplications for the repose of the departed and unfolds for the living the Church's teaching on death.

Thus, through selected verses from Psalm 118 (the "Amomos"), the hymns, and readings from the New Testament, it teaches the faithful that man is "a composite being" of soul and body, created by God, the Creator of all things; that the purpose of his existence is to follow God's commandments; that death is a consequence of disobedience; that the dissolution of the unity of soul and body is a great and incomprehensible mystery; and that "all human things are vanity, since nothing remains after death". It also highlights the prospect of the Resurrection, which sets Christians apart from others, "who have no hope".

In this way, the funeral service, beyond being a communal prayer of the faithful for the repose of the soul of the departed, becomes a consolation for the bereaved and an opportunity for the catechesis of the Church's people concerning "the hope that is in us".